

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

DEFINITION AND ELEMENTS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM OF INSURANCE OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS IN THE SPHERE OF PREVENTING AND COMBATING OF CORRUPTION

Плиска В.В.,

*здобувач кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Статтю присвячено проблематиці поняття та елементів адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання і протидії корупції. Сформульовано авторське визначення поняття «правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції». Охарактеризовано адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. Визначено роль правовідносин в адміністративно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. Проаналізовано факультативні елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Ключові слова: запобігання та протидія корупції, боротьба з корупцією, адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання і протидії корупції, права і свободи людини, забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Статья посвящена проблематике понятия и элементов административно-правового механизма обеспечения прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции. Сформулировано авторское определение понятия «правовое обеспечение прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции». Охарактеризован административно-правовой механизм обеспечения прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции. Определена роль правоотношений в административно-правовом механизме обеспечения прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции. Проанализированы факультативные элементы административно-правового механизма обеспечения прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции.

Ключевые слова: предотвращение и противодействие коррупции, борьба с коррупцией, административно-правовой механизм обеспечения прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции, права и свободы человека; обеспечение прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции.

The article is devoted to the problems of the definition and elements of the administrative and legal mechanism of the rights and freedoms of citizens in the sphere of preventing and combating of corruption. Author's definition of «the legal rights and freedoms of citizens in the sphere of preventing and combating of corruption» is formulated. The administrative and legal mechanism for the rights and freedoms of citizens on preventing and combating corruption is characterized. The role of relationships in the administrative and legal mechanisms for protection of rights and freedoms of citizens on preventing and combating corruption is determined. Optional elements of the administrative and legal mechanism of the rights and freedoms of citizens in the sphere of preventing and combating of corruption are analysed.

Key words: preventing and combating of corruption, fight against corruption, administrative and legal mechanism of the rights and freedoms of citizens in the sphere of preventing and combating of corruption, human rights and freedoms, insurance of the rights and freedoms of citizens in the sphere of preventing and combating of corruption.

У контексті становлення України як правової і демократичної держави, потреби подолання корупції в Україні, процесу реформування законодавства України у сфері запобігання і протидії корупції важливого значення набуває дослідження проблематики поняття та елементів адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Дослідження поняття та елементів адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції має важливе практичне значення для подальшого вдосконалення законодавства України у сфері запобігання і протидії корупції, а також для вдосконалення правозастосовчої практики у цій

сфері. Внаслідок цього дослідження проблематики поняття та елементів адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції є важливим для розвитку науки адміністративного права. Саме тому автор статті ставить за мету охарактеризувати поняття та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. Завданнями статті є: сформулювати авторське визначення поняття «правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції»; охарактеризувати адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції; визначити роль правовідносин в

адміністративно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції; проаналізувати факультативні елементи адміністративно-правового механізмі забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Проблематика поняття та елементів адміністративно-правового механізмі забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції є актуальною, а окремі її аспекти були предметом дослідження багатьох сучасних науковців, зокрема: Г. Борзенкова, С. Ванюшкіна, Б. Волженкіна, А. Долгової, Н. Кузнецової, В. Лунєєва та С. Максимова.

З метою належного дослідження адміністративно-правового механізмі забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції ми вважаємо за необхідне у першу чергу визначити поняття такого механізмі, його структуру і те, як він узгоджується з правовим забезпеченням прав і свобод громадян. Це надасть змогу зрозуміти суть та правову природу такого механізмі, та встановити особливості по відношенню до його призначення – запобігання та протидії корупції.

Насамперед доцільно наголосити, що адміністративному праву належить особлива роль у механізмі правового регулювання – воно виступає необхідним і важливим інструментом управління соціальними процесами в суспільстві. Інакше кажучи, адміністративне право – це управлінське право, яке відрізняється від інших галузей права специфікою предмета, методу регулювання та структурними особливостями (системою розміщення нормативного матеріалу) [1, с. 22].

З огляду на вищезазначене, у першу чергу ми вважаємо доцільним проаналізувати значення поняття правового забезпечення як юридичної категорії.

В науці адміністративного права на сьогодні домінує думка, що правове забезпечення – це цілеспрямований вплив на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [2, с. 327]. А.Ю. Олійник вважає, що правове забезпечення – це вплив на права і свободи громадян за допомогою певних юридичних засобів, насамперед норм права [3, с. 160].

На нашу думку, правове забезпечення завжди здійснюється уповноваженими органами державної влади, шляхом видання загальнообов'язкових правових норм та приписів. З огляду на це, під правовим забезпеченням прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції необхідно розуміти компетентну діяльність уповноважених органів державної влади, яка полягає у видачі правових норм та приписів, обов'язкових до виконання, спрямовану на проведення заходів щодо запобігання та протидії корупції. Ця діяльність переважно проявляється у заходах по попередженню вчинення корупційних діянь, по виявленню корупційних ризиків та існуючих корупційних зв'язків і недопущення повторного вчинення корупційних правопорушень. Додатково варто зауважити, що оскільки суспільні відносини, як правило, регулюються нормами різних галузей

права, то правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції носить комплексний, міжгалузевий характер.

Адміністративно-правовий механізмі забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції є складовою частиною загального правового механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. У той же час, на нашу думку, створивши необхідні юридичні та економічні передумови, саме адміністративно-правовий механізмі повинен бути найбільш ефективним у боротьбі з корупцією, оскільки йому притаманна гнучкість при введенні нових правил поведінки, а також при контролі за їх виконанням. Ми переконані, що знайдуться обґрунтовані заперечення проти такого підходу, оскільки сьогоднішній стан справ в державі далеко не підтверджує висловленої тези про найбільшу ефективність адміністративно-правового механізмі. На нашу думку, проблема полягає не лише в рамках того, що такий механізмі належно не закріплений законодавством України, а й в тому, що, починаючи з часів проголошення незалежності, частині посадовців дієвий адміністративно-правовий механізмі забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції був просто не вигідний.

Конституцією України [4] закріплено, що Україна – правова, соціальна та демократична держава. Найважливішою ознакою демократичної, правової держави є наявність дієвих та реальних механізмі забезпечення прав та свобод людини і громадянина, у тому числі в питаннях запобігання та протидії корупції. На жаль, відповідні механізми забезпечення прав і свобод громадян в сучасній Україні ще досі перебувають на первинній стадії формування. З іншого боку, для побудови демократії, формування правової та соціальної держави, розвитку інститутів громадянського суспільства, гострим є питання про розробку ефективних механізмі забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина [5, с. 82]. Таким чином, адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян знаходить своє практичне втілення через функціонування загального адміністративно-правового механізмі забезпечення вказаних прав і свобод. Виходячи з цього, для забезпечення адміністративно-правовими методами прав і свобод громадян у сфері протидії та запобігання корупції в Україні повинен діяти ефективний механізмі адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Для відповіді на запитання «Що таке механізмі адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції?», на нашу думку, необхідно проаналізувати сутність понять «механізмі забезпечення прав і свобод громадян» та «адміністративно-правовий механізмі».

На думку О. Наливайко, механізмі забезпечення прав і свобод людини – це діяльність органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян із створення умов (гарантій)

для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту [6, с. 22]. У свою чергу К. Горностай наголошує, що захист прав і свобод людини та громадянина – це і є механізмом забезпечення суб'єктивного права компетентними органами чи самим суб'єктом цього права [7, с. 51]. «Механізм забезпеченням прав і свобод людини та громадянина – це процес цілеспрямованої діяльності компетентних органів щодо сприяння реалізації прав і свобод людини та громадянина, їх охорони і захисту», – зазначає В. Демиденко [8, с. 9].

Враховуючи такі підходи до визначення поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини», на нашу думку, адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання і протидії корупції може бути визначений як спеціальний процес діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних корупційних дій, який виконується шляхом застосування спеціальних заходів адміністративно-правового характеру.

Нині теорія адміністративного права не має уніфікованої позиції щодо структури, форм і функцій адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. В деяких наукових роботах автори роблять акценти, здебільшого, на засоби і способи боротьби з корупційними елементами. Інші науковці наполягають, що права і свободи потребують лише захисту, а сам механізм забезпечення цих прав і свобод не розглядають взагалі. Втім, ми цілком обґрунтовано переконані, що будь-який правовий механізм являє собою впорядковану і організовану систему зі своєю власною структурою, тобто певним набором елементів. На підтримку цього виступає і А. Колодій, який виокремлює наступні елементи механізму забезпечення прав і свобод громадянина:

- а) норми права;
- б) правовідносини;
- в) акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків;
- г) акти застосування норм права [9, с. 136].

На думку О. Олійника, механізм правового регулювання включає у себе, окрім норм права та правовідносин, процес правореалізації, правосвідомість і правову культуру культуру та законність правового регулювання [3, с. 123].

Як ми бачимо, погляди науковців на структуру механізму правового регулювання достатньо схожі, що підтверджується виробленими підходами в теорії права. Трансформуючи структуру механізму правового регулювання на адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян, ми можемо відзначити, що він складається з невід'ємних елементів, без яких його існування позбавлене змісту (основні) та з елементів, без яких його існування не буде достатньо ефективним (факультативні) [10, с. 66].

Основними елементами адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян, на нашу думку, є: 1) норми права; 2) акти реалізації норм права; 3) правовідносини.

Норма права – це базовий елемент будь-якого механізму правового забезпечення. Норма права – це загальнообов'язкове правило поведінки, яке визначає для суб'єкта можливий варіант поведінки, тобто встановлює суб'єктивні юридичні права, а також визначає необхідний варіант поведінки, тобто вказує на суб'єктивні юридичні обов'язки. Кожна норма права повинна мати зовнішнє вираження, якого вона набуває через прийняття нормативно-правового акту. Однак часто така норма може виконувати не ті функції, які на неї були покладені через її нечіткість, або бажання «підігнати» її під чийсь «інтерес». У цьому ракурсі ми цілком справедливо погоджуємося з думкою, що ефективність правової норми напряму залежить від професійного та правильного тлумачення норм права [2, с. 331].

Таким чином, механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина у сфері запобігання та протидії корупції базується на правовому регулюванні суспільних відносин, що здійснюється нормами права. Звідси випливає, що основою адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції є адміністративно-правова норма.

Не менш важливу роль у механізмі правового забезпечення прав і свобод громадян відіграють правовідносини. Фактично, за допомогою правовідносин завдання та розпорядження правових норм переносяться на суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів. У сфері запобігання та протидії корупції поведінка суб'єктів адміністративних правовідносин залежить від тих суб'єктивних прав і обов'язків, якими їх наділила правова норма. Наприклад, норма формує правило поведінки посадової особи, а через правовідносини формується її модель поведінки у конкретних правовідносинах, зокрема в момент отримання пропозиції щодо вчинення корупційного правопорушення. Інше питання, чи є ця посадова особа правосвідомою, чи володіє достатнім рівнем правових знань для відмежування корупційного правопорушення від інших незаконних дій і як вона відноситься до права взагалі. Це є додатковими характеристиками правовідносин, але чітка норма права щодо запобігання та протидії корупції, яка належним чином реалізується в нормативному акті та трансформується в суб'єктивні права та обов'язки осіб через за допомогою правовідносин, є запорукою успіху у подоланні цього антисоціального явища.

Крім основних, базових елементів адміністративно-правового механізму існують ще додаткові (факультативні), які впливають на ефективність та надійність такого механізму. Серед цих факультативних елементів варто виділити юридичні факти, правосвідомість, акти тлумачення адміністративно-правових норм, правовий режим законності та гарантії забезпечення прав і свобод.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини, з якими пов'язані виникнення, зміна та припинення правовідносин. З огляду на те, що мова йде про адміністративно-правові відносини, юридичними фактами у даному випадку будуть ті життєві обставини, які

призводитимуть до виникнення, зміни та припинення адміністративно-правових відносин. Роль юридичних фактів у структурі адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції доцільно проілюструвати на прикладі частини 1 статті 172-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення [11]. Відповідно до положень даної статті «Порушення особою встановлених законом обмежень щодо зайняття іншою оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної та суддівської практики, інструкторської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю – тягне за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом». Юридичним фактом у даному випадку є порушення особою встановлених законом обмежень щодо зайняття іншою оплачуваною діяльністю. Встановлення адміністративної відповідальності за допущення такого юридичного факту є основою протидії корупції.

Щодо другого факультативного елементу, правосвідомості суб'єктів правовідносин, то його значення полягає у відображенні правової дійсності у поглядах, почуттях, уявленнях цих суб'єктів про право. Залежно від цього і формується занадто завищена думка про роль права (правовий ідеалізм) чи цинічне, незважливе, негативне ставлення до права, яка супроводжується постійним публічним його порушенням (правовий нігілізм), а можливо і розчарованість у праві, що призводить до пошуку інших можливих засобів вирішення проблем. Серед таких засобів одне із перших місць і посідає корупція.

Наступним додатковим елементом адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції є правовий режим законності. Даний елемент характеризується неухильним дотриманням норм права усіма суб'єктами таких правових відносин. Однак, на нашу думку, через високий рівень правового нігілізму правовий режим законності в Україні характеризується великою кількістю проблем через повсякденне нехтування правовими нормами, створенням норм права, вигідних лише певним суспільним групам, вибіркоким правозастосуванням, у тому числі і правосуддям, на практиці. Усе це у сукупності призводить до того, що суб'єкти правовідносин позбавлені можливості ефективного захисту своїх прав та інтересів.

На ефективність механізму адміністративно-правового механізму захисту прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції має також неабиякий вплив і проблема різного розуміння та застосування норм права. Для наочного прикладу зазначеної проблеми розглянемо положення статті 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Відповідно до даної норми «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) – тягне за собою накладення штрафу від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподат-

ковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого дарунка (пожертви)». Незважаючи на просте, на перший погляд, формулювання даної норми, її тлумачення може призвести до низки питань. Так, невідомо, чи можна накласти адміністративне стягнення на посадову чи службову особу у випадку, коли вона прийняла дарунок від третьої особи у позаробочий час шляхом оплати останньої спільної вечері в ресторані чи поїздки за кордон. В одному випадку такі випадки можуть бути елементом звичайних відносин з колегами чи друзями, а в іншому – прояву подяки за прихильне ставлення державного службовця щодо якогось особистого питання, проблеми. Неоднакове розуміння даної норми призводить до того що під таким варіантом розвитку подій з-під адміністративного покарання тікають правопорушники, які «віддячують» за вчинення посадовими та службовими особами дій, які підпадають під ознаки корупційного правопорушення. У такій ситуації нечіткість регламентування понять «дарунок», «обмеження щодо одержання дарунка» призводить до обвинувачення невинних і звільнення винних осіб від покарання. Вирішити дану проблему мають акти тлумачення норм права, які покликані встановити зміст норм права з метою їх правильного застосування. При нечіткості формулювання тієї чи іншої норми права належне тлумачення стає умовою правильного регулювання відповідних суспільних відносин.

Нарешті, останнім додатковим елементом механізму адміністративно-правового механізму захисту прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції є гарантії забезпечення прав і свобод. Поняття «гарантії» охоплює усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичне забезпечення прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [12, с. 555]. Гарантії забезпечення прав і свобод громадян є важливим факультативним елементом адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції, під якими розуміються усі можливі умови, засоби, способи, які забезпечують дотримання та охорону прав і свобод особи.

Належна гарантованість прав і свобод людини та громадянина характеризується наявністю в державі ефективного правосуддя. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина в теорії не включає у себе як елемент адміністративне правосуддя. Однак уся судова система у частині захисту прав громадян і деякі органи виконавчої влади теоретично і практично є складовою механізму адміністративно-правового забезпечення цих прав [13, с. 280].

Підсумовуючи, можна зазначити, що структура адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції складається із таких елементів:

- адміністративно-правова норма;
- акти тлумачення адміністративних норм;
- адміністративно-правові акти;
- адміністративні правовідносини;

– юридичні факти у сфері корупційних правопорушень;

– правосвідомість суб'єктів корупційних діянь;

– рівень діючого в державі режиму законності;

– адміністративно-правові гарантії дотримання та охорони прав і свобод громадян.

Отже, сучасні тенденції будівництва суверенної, демократичної та правової Української держави зумовили необхідність якісних змін в механізмі забезпечення прав і свобод громадян. Не є виключенням і адміністративно-правовий механізм, який є комплексом взаємопов'язаних елементів, які надають громадянам правові можливості для реалізації суб'єктивних прав та виконання суб'єктивних обов'язків. На нашу думку, адміністративно-правовий механізм відіграє найважливішу роль у забезпеченні прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції, оскільки його гнучкість та комплексний характер норм є визначальними як при попередженні проявів корупції, при виявленні корупційних правопорушень, так і при усуненні негативних наслідків таких дій чи бездіяльності.

Щодо структури адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції, то його обов'язковими (основними) елементами є: норми права; акти реалізації норм права та правовідносини. Окрім обов'язкових елементів цей механізм включає ряд факультативних складових, які мають вагомий вплив на його ефективність. Сам по собі кожен структурний елемент адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян має особливе призначення у сфері запобігання та протидії корупції.

На основі вищевикладеного можна виокремити декілька проблем, які на даному етапі характерні для адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини у сфері запобігання та протидії корупції в Україні, а саме:

1) його довготривалий характер, тобто якщо особа, чії права та свободи були порушені внаслідок корупційних дій посадових осіб, звернулася за їх захистом, то вона ризикує витратити купу часу на адміністративний чи судовий розгляд справи перш ніж остаточне рішення буде прийнято;

2) його неефективність, оскільки, за результатами досліджень авторитетних організацій, Україна, починаючи з моменту проголошення незалежності, жодного разу не виходила з другої сотні рейтингу держав з найменшим рівнем корупції.

Створивши необхідні юридичні та економічні передумови, адміністративно-правовий механізм може стати найбільш ефективним у боротьбі з корупцією, оскільки йому притаманна гнучкість при введенні нових правил поведінки, а також при контролі за їх виконанням.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямі, зокрема щодо: порівняльно-правового аналізу законодавства України та країн – членів ЄС про запобігання та протидію корупції; реформування законодавства України про запобігання та протидію корупції; перспектив розвитку законодавства про запобігання та протидію корупції в Україні.

Отже, у цій статті охарактеризовано проблематику поняття та елементів адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адміністративне право України : підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін. ; За ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.
2. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права : підр. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова, О.В. Петришин, С.М. Олейников ; За ред. М.В. Цвік. – Х. : Право, 2002. – 432 с.
3. Олійник А.Ю. Теорія держави і права : навч. посіб. / А.Ю. Олійник, С.Д. Гусарєв, О.Л. Слюсаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 176 с.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 131.
5. Пустовіт Ж.М. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина в Україні : навч. посіб. / Ж.М. Пустовіт. – К. : КНТ, 2009. – 232 с.
6. Наливайко О.І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права / О.І. Наливайко // Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 12. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С. 18-24.
7. Горностаї К. Захист, охорона, гарантії прав і свобод людини і громадянина: співвідношення понять / К. Горностаї // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 12. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С. 51-55.
8. Демиденко В.О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина в діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / В.О. Демиденко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 16 с.
9. Колодій А.М. Теорія держави і права : навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
10. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навч. посіб. / С.Г. Стеценко – К. : Атіка, 2008. – 624 с.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
12. Юридична енциклопедія / Ю.С. Шемшученко та ін. (ред.) ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – Т. 1. А-Г. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. – 669 с.
13. Салищева Н.Г. Административный процесс в СССР / Н.Г. Салищева. – М. : Юрид. лит., 1964. – 158 с.